

GENDER AND POLITICS AS AN ASPECT OF POLITICAL PSYCHOLOGY*Alexander Fedorkov¹*

Received: 2021-05-24

Accepted: 2021-07-19

DOI: <http://doi.org/10.46489/gpj.2021-1-2-9>

Abstract. Freedom, equality and brotherhood are the slogans of democracy, nurtured by the political struggle in Europe - in the XVIII-XIX centuries. Within the framework of this political paradigm, the issue of gender interaction has become especially acute - against the background of age characteristics. Within Europe, such interaction has become crucial in connection with the development of industrial production, urbanization, science, especially sociology and psychology, and changes in socio-cultural life. Women in the capitalist countries of northern and central Europe have been at the forefront of the struggle for women's rights and freedoms, primarily under the slogan of socio-economic change. Eventually, this struggle became politically significant. These political slogans were unfolded in the stream of Marxist and social-democratic theory and practice - in Central Europe, then in Russia. Psychology and positive sociology, evolutionary biology played in this stream the role of creators of gender and age flows in the question of the place and role of women in social life. Feminism and the gender movement have become a gap in women's struggle for the realization of rights and freedoms in all directions. These issues became especially acute in the postwar period. Feminism and gender have entered a phase of rapid development in connection with the sexual revolution in the West. The dogmas of Puritanism, racism, especially in the United States, were overcome through the broad participation of all population segments. In the West, the positions of Freudian, neo-Freudian methodology won and were developed. Postmodernism has become a sociocultural worldview methodological phenomenon that has expanded the scope of understanding these movements. This material develops the relationship between gender and politics against the background of political psychology, taking into account gender and age aspects.

Keywords: gender, feminism, sexual revolution, political psychology.

---

¹ Alexander Fedorkov, Candidate of Psychological Sciences, e-mail: 5522nauka165@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9096-082X>

ВСТУП

Актуальність нашої теми виходить з сучасної статево-вікової психології в її політичному аспекті. Така постановка питання спирається на теорію та досвід соціальної психології у вирішенні нагальних питань місця й ролі жіноцтва та його співвідношення з чоловічою статтю в суспільстві, що в ньому набули вирішального значення проблеми розвитку демократії, зрушень на ринку праці й власності, особливості взаємодії жінок й чоловіків в річищі реалізації політичних, економічних, соціокультурних прав й свобод. Причому, треба зауважити, що ці моменти мають значення, перш за все, серед молоді. Світова психологія та соціологія підняли планку «молодості» до 33 років. Це – найбільш активний та продуктивний для людини період життя. Молодь навчається, працює, створює сім'ю. Політика невблаганно впливає на ці лакуни молодіжного життя. Молодь є передовий фланг політичної боротьби в усіх її проявах – війни, революції, інші критичні та кризові моменти.

Вперше жінки виступили на цьому фронті як феміністки. Фемінізм генетично вирішував питання жіноцтва в соціальному житті. Марксизм та соціал-демократія поклали цей рух на власну методологію як боротьбу класів та шлях соціально-економічних реформ у капіталістичному суспільстві. З іншого боку, розвиток позитивної соціології, психології, та її філії – політичної психології, дарвінізм, соціал-дарвінізм, призвели до формування доктрини соціально-класової боротьби, де жінці відводиться місце паритетного учасника соціально-політичної дії. На Заході ці рухи сприяли подальшій демократизації суспільства.

Та події, пов'язані з Першою та Другою світовими війнами, буржуазними, та соціалістичною - в Росії, революціями, значно змінили

конфігурацію в цій лакуні. Фемінізм та гендер стали єдиним простором боротьби жінок за права та свободи в усіх сферах життя суспільства – в політиці, економіці, соціальних локальних відносинах та культурі. В політиці це проявилось як напрям завоювання політичних прав і свобод. В США ці рухи йшли на тлі анти расизму, спротиву влади монополій, в напрямі антивоєнних рухів. Саме в США розвинулися молодіжні рухи – «бітніки», «хіпі», «пацифісти», «різнокольорові». Саме в США вибухнула сексуальна революція, що дала старт «тілесній» та соціокультурній психології гендеру. Ці рухи швидко поширилися на Європу – в розвиненій її частині – на півночі та в центрі. Пізніше виникли інші антикапіталістичні рухи – «зелені» та ін.

Постмодерна соціо-психо-культура стала методологією, скоріше полі методологією, статево - вікового руху – у напрямі досягнення всебічних прав та свобод як переважної більшості «нормальних» (традиційних) Ч/Ж стосунків, так і різного роду меншин. Особливо ці моменти проявилися в напрямі сучасного фемінізму, ФЕМЕН та ЛГБТ. На сучасному етапі глобального суспільства ці рухи, напрями, методології, практики, неоднозначно співвідносяться між собою, що викликано нерівністю розвитку демократії в цілому в світі. Сьогодні ці моменти суспільного життя стали невід'ємною частиною політики, економіки, соціального життя та культури.

Історія цих рухів й напрямів для Росії та України мала специфічне значення. Російське жіноцтво підняло свої вимоги на рівень політики лише у зв'язку з марксизмом та соціалізмом. В 1920-і рр. політична рівність розумілася як рівність статей – без «буржуазних» обмежень. Далі ця «рівність» перейшла на терени індустріалізації та колективізації. До 1 000 000 радянських жінок взяли участь в Другій світовій

війні. Тягар роботи в тилу ліг на плечі жіноцтва. В радянський час жіноцтво мало однакові права поряд з чоловіками на виробництві; жінка була захищена державою в соціально-побутовому контексті. Ситуація змінилася в пострадянський час, коли жінки стали жити життям різних держав на постсоціалістичному просторі.

Для України ці питання стали актуальними в 1990-і роки. Жінки дорадянської України могли себе проявити тільки в житті культури та у побуті. У 2000-их рр. Україна обрала шлях до світової та Євроспільноти. Україна підписала ряд міжнародних документів з питань ролі й місця жінок у політиці, економіці та соціокультурному житті. Питання, пов'язані з ФЕМЕН, сексуальною революцією та ЛГБТ прийшли в Україну також у цей час. Проте, тут ці соціокультурні феномени мають специфічне забарвлення, що пов'язане з загальним несприйняттям населенням нетрадиційної методології та соціокультурної практики в стосунках Ч/Ж. Певні радикальні структури – як ліві, так і праві, – неоднозначно ставляться до цих явищ. Особливо ускладнилася ситуація з 2014 року. Ці проблеми означені українським істеблішментом як побічні. Основна увага державою й наукою на українських теренах, приділяється дотриманню прав і свобод жінок у соціо-економічній сфері. Це – питання захисту здоров'я жінки та дитини, працевлаштування – як в Україні, так і за кордоном, захист сім'ї та традиційних цінностей суспільства. Особливої гостроти мають питання, пов'язані з подіями на Сході, та їхніми наслідками для жінок та дітей. Ще більшу гостроту ці проблеми отримали в зв'язку з пандемією. Енергія передового жіноцтва та прихильників нетрадиційних стосунків у сфері Ч/Ж, змістилася в віртуальний простір.

Наш східний поребриковий візаві має свою історію в цих питаннях. Російська Федерація – це багатонаціональна та багатоконфесійна формація. Проблеми ФЕМЕН, гендеру, нетрадиційних орієнтацій та виявів стосунків у системі Ч/Ж на тернах Росії мають обмежене та тенденційно спровоковане значення. Треба також мати на увазі, що майже 40 000 000 населення РФ – це прихильники ісламу, де ці питання не виникають в принципі. Як і в Україні, в Росії жіноцтво, в основному, переймається завданням вижити в умовах загальної соціально-економічної кризи та пандемії

Що ж стосується освіти й виховання, то в країнах постсоціалістичного простору парадигма свободи та рівності – чоловіків та жінок, певним чином виходить з загальнонаціональної політики та культури. Християнська догматика та спосіб життя традиційним чином визначають порядок стосунків у системі Ч/Ж. Сьогодні в Україні постало питання про впровадження християнської етики в навчально-виховний процес. З іншого боку, НУШ необхідно враховує моменти співвідношення напрацювань української та європейської культур.

Ба більше, гендерні питання в світі, та Україні також, неодмінно закладені в річище гуманітарно спрямованого бізнесу та підприємництва. Система корпоративної соціальної відповідальності – КСВ – сьогодні необхідно вирішує питання захисту жінок й дитинства. Новітні державні рішення – в умовах дистанційної занятості – також спрямовані на вирішення протиріч в цій сфері. Далі ми оглянемо ці проблеми на рівні психології та її сегменту – політичної психології.

Стан розробленості проблеми покладається на досягнення в концептуальному полі та практиці фемінізму та гендеру, на розробки в галузі соціальної філософії, політології,

соціології, та психології – когнітивної, соціальної, сегментом якої є політична психологія разом із напрацюваннями політичної соціології. Взагалі, ця тема має міждисциплінарний характер.

Тема гендерних аспектів суспільного життя є популярною в західній науковій думці. На початок 2000-их, тільки в англomовному сегменті, цих проблем було видано понад 8000 праць. Сучасне розуміння фемінізму та гендерний підхід до всіх лакун суспільного життя були започатковані у праці Сімони де Бовуар "Друга стаття". У 1960-х роках ХХ ст. в США та Європі сталася т.зв. сексуальна революція, яка сьогодні тлумачиться в річищі фемінізму гендерної революції, наслідком якої стало значне зростання уваги науковців до цих питань. У дослідженнях західних науковців широко й детально аналізується співвідношення жіночого й чоловічого начал у всіх сферах життя. Виділяються праці відомих авторів: як Дж. Мейер (монографія "Стать і влада: повстання жінок в Америці, Росії, Швеції, Італії", 1987 р.) (Salovey & Grewal, 2005); Сара Н. Девіс (State University, Delaware County Campus. She is the editor of *Feminist Thought and the Structure of Knowledge*. Sara Davis is Assistant Professor of Psychology and is affiliated with the Women's Studies Program at Rosemont College); (монографія "Історія жінок на Заході", в якій є окремий розділ "Жінка і політика"); Донна М. Норріс (монографія "Політика та сексуальна рівність", 1987 р.; "Гендер та партійна політика", 1993 р.; "Жінки в політиці", 1996 р.; "Жінки, засоби масової інформації та політика", 1997 р.). Ось відгук на цю творчість: «...The book is a testimony to the progress women have made in the field of psychiatry, especially since the beginning of the feminist movement in the 1970s. ...This book offers not only fascinating insights into leadership and achievement, but also inspiration and must-read practical guidance to anyone interested in a similar career».

Проблемами фемінізму також займаються С. Вайнгартен (Vaingarten et al., 2004), Д. Едмін та ін.

Саме Мейер+Карузо+Соловей розробили «The Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test», який є «...is an ability-based measure of emotional intelligence. The test was constructed by academics John D. Mayer, Peter Salovey, and David R. Caruso at Yale and the University of New Hampshire in cooperation with Multi-Health Systems Inc. The test measures emotional intelligence through a series of questions and tests the participant's ability to perceive, use, understand, and regulate emotions. Using questions based on everyday scenarios, the MSCEIT measures how well people respond to social tasks, read facial expressions, and solve emotional problems. The MSCEIT is used in corporate, educational, research, and therapeutic settings...» (Mayer et al., 2008).

На сьогоднішній день в світі склалося чимало різних підходів у межах гендерної концепції. Найсучасніший серед них, постмодерністський, сформувався протягом останньої чверті століття. Постмодернізм у науці пропонує розглядати будь-які явища з точки зору гендерних особливостей суб'єкта пізнання, його специфічних ціннісних орієнтацій. У цьому річищі розробляються новітні концепції, зокрема у праці Джуді Батлер "Гендерні проблеми" (1990 р.) висунуто ідею квір-ідентичності. Їхня оцінка міститься в праці: «Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. – К.: «Хай-Тек Прес», 2018. – 348 с.». Автори видання ґрунтовно осмислюють поле концепцій в галузі гендеру. Зокрема, в сфері політики автори звертаються до цілісного комплексу авторів Заходу, таких як: Г. Алмонд, Ф. Барт, С. Верба, І. Дойчман, Дж. Скотт, А. Йанг, М. Карл, Д. Кім, Р.

Коннелл, К. Міллет, С. Окін, К. Пейтмен, Дж. Рінг, К. Санстейн, Е. Філіпс, Н. Фрейжер, Н. Ювал-Девіс, М. Шенлі та ін. Вони стверджують, що концепції гендерної рівності та справедливого суспільства, висунуті гендерологами З. Ейзенштейном (праця «Жіноче тіло й принципи права») та С. Окіном (дослідження «Справедливість, гендер і сім'я»). Зокрема, в роботі «Участь і політична рівність» С. Верба, Д. Кім і Н. Най припустили, що систематична нерівність індивідуального впливу може бути частково компенсована через інші механізми формування влади, що ставить під сумнів гендерну нейтральність політичної думки (Chikalova, 2004).

З точки зору нашого дослідження, важливим є те, що, відповідно до положення про гетерогенність (в термінології Р. Коннелла – множинність), відношення до маскулінності враховує в аналізі політичної сфери те, що існує ієрархія різних конкуруючих типів мужності, визначених такими соціальними ідентифікаторами, як етнічність, раса, національність, *сексуальна орієнтація*, клас, професія, політичні погляди тощо (Connell, 2000). К. Пейтмен у роботі «Контракт між статями» піддала критиці модель сучасного суспільства, допускаючи маскулінне розуміння особистості; запропонувала розглядати проблему жінок - у політичній практиці демократії - як протиріччя між формальною рівністю ліберальної демократії та політичною субординацією жінок (Pateman, 1988). Тлумачення гендеру за межами, власне, відносин статей, звеличує його роль у конструюванні колективної ідентичності. Спираючись на ідеї Ф. Барта щодо ролі символічних кордонів у створенні та підтримці культурної своєрідності спільноти та її ідентичності, Н. Ювал-Девіс запропонувала в якості «символічних прикордонників» інтерпретувати

гендерні символи, які, поряд з іншими маркерами, ідентифікують людей як їх членів(спільностей) або ж не-членів (Yuval-Davis, 1997). В якості доказу того, що проблема взаємовідносин статей є політичною, К. Міллет розвиває тезу про те, що вони є політичними в тому сенсі, що влада чоловіків над жінками заснована на соціально сконструйованих відмінностях й протиставленні статей. Одним із проявів, на її думку, цих моментів, є монополізація чоловіками основних позицій у політико-владних структурах. Мається на увазі, що розподіл життя на суспільну та приватну сфери, по-перше, закріплює чоловіче домінування в суспільстві, по-друге, існує через асиметричні відносини влади між статями, по-третє, він потрібний для того, щоб приховати владні стосунки між чоловіками та жінками (Chikalova, 2004).

Інший аспект гендерної політології полягає в аналізі феміністської теорії та її впливу на політичну філософію. Зокрема, І. Чикалова узагальнює внесок представників феміністського руху в політичну теорію: а. зроблено виклик конвенційному визначенню політики; б. поставлено питання, яким чином гендер конструює жіночий політичний досвід, як раса, етнічність, класовий інтерес, враховуючи гендерну приналежність, впливають на політичну дію та політичну свідомість; в. даний поштовх дослідженням впливу соціальних відносин жінок у сім'ї, на робочому місці на виробництво форм опору та згод; г. існує спроба розглядати дії суспільних організацій у контексті більш широкого економічного й політичного процесів; д. розпочався аналіз взаємовідносини між жіночою практикою та політичною теорією (Chikalova, 2004).

Для нашої теми є важливим зв'язок між гендером й фемінізмом. Коріння фемінізму сягають декількох століть. Фемінізм став базою розгортання жіночого руху в світі. Гендер є його

сегментом як виокремлення соціально-психологічних ефектів у системі Ч/Ж. Радикальний фемінізм, який сформувався як політична течія наприкінці 1960-х рр. ХХ ст., мав на меті боротьбу за новий суспільний порядок, що у ньому передбачається відмова від будь-яких форм комунікації жінок із чоловіками як соціальною групою; чоловіки визнаються радикалами (калками) в якості гнобителів жінок у соціальному загальному контексті. Представники феміністів-радикалів закликають до ізоляції жіночої сфери життя від чоловіків і від патріархальних структур суспільства. Головним інструментом придушення жінок, на їхню думку, вважається сім'я, через сексуальне рабство жінки як підлеглого партнера і насильницьке материнство. На думку радикальних феміністок, сфера сімейних та інтимних відносин – це сфера влади над жінкою. Виходячи з такої тези, представники радикального фемінізму шукають радикальні засоби звільнення жінки. У даному сенсі підкреслюється, що, оскільки *«...головний акцент ставиться на тому, що чоловіки контролюють жіноче тіло, то основним змістом затвердження рівності статей радикальний фемінізм розглядає ліквідацію сексуальної експлуатації жінок і необхідність зосередження жінками в своїх руках засобів відтворення...»* (Melnyk & Kobylianska, 2005, p. 236). Одним із результатів поширення та інтенсифікації жіночого руху стала поява спеціальних академічних досліджень на жіночу тему (*women's studies*), що спричинило відкриття факультетів в університетах, центрів і програм – на Заході. Робота Д. Мілля «Підпорядкованість жінки» була опублікована в багатьох країнах, ставши спробою викласти філософію ліберального фемінізму; тут були використані сучасні на той час аргументи; достеменно вивчені соціальні, релігійні та психологічні

причини сформованого нерівного становища чоловіка і жінки в суспільстві. Видатною в нашому напрямі є книга Кейт Міллетт «Сексуальна політика». Авторка ввела в сучасну теорію фемінізму поняття патріархату. Використовуючи цей термін, К. Міллетт запропонувала власний аналіз культури, позначивши всю соціальну систему, засновану на чоловічому пануванні й підпорядкуванні жінок, як патріархат (Millet, 2008). У цьому напрямі є також інші цікаві роботи: «Фридан Б. Загадка женственности. М., 1993. 496 с.»; Bacchi C. *Same Difference: Feminism and Sexual Difference*. Sydney: Allen & Unwin, 1990. 330 p.; Eisenstein Z. *The Radical Future of Liberal Feminism..* New York: Longman, 1981. 260 p.; Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990. 348 p.».

У наш час більшість робіт гендерної тематики, в основному, мають соціологічний, історичний, культурологічний або політологічний нахил. Сучасні дослідники гендеру нерідко спираються на філософію постмодернізму, зокрема ідеї французьких постструктуралістів Ж. Ф. Ліотара, М. Фуко, Р. Барта та ін., застосовують міждисциплінарний підхід, знаходяться на пограниччі філософії, етики, психології, соціології (Krook, 2009). Для нашої теми важливо також, що гендерологи виявили «множинність статей» (чоловіки; жінки; біологічні чоловіки, що вважають себе жінками; жінки, що вважають себе чоловіками; бісексуали; трансвестити тощо), склавши завдання аналізу маргінальних соціальних груп у всіх суспільствах; гендерного аспекту репрезентації їхнього статусу (Pushkarova, 2003, p. 39).

У сьогоденні центром уваги гендерних досліджень, на відміну від феміністичних, стає вивчення не лише сфери панування жінки та сфери панування чоловіка, але й історія

становлення й функціонування системи відносин і взаємодій, які стратифікують суспільство за ознакою статі, історію уявлень про чоловіче й жіноче як про категорії соціального ієрархічного порядку; механізми формування і функціонування зв'язків між статями та всередині статей, отже ієрархій у межах кожної статі, жіночої ідентичності. Саме такий культурологічний, а не біологічний підхід до питання гендерної ідентичності розробляла Джудіт Батлер (Butler, 1990).

Гендерні та феміністичні дослідження неминуче обернені до психології особистості, що в ній все більшої популярності набувають теорії когнітивної психології. В цьому річищі увага до раціонального осягнення світу – світу чоловічого та жіночого – прикута до того, яким чином відбувається індивідуально своєрідний процес пізнання. Дослідження зв'язків когнітивного стилю з індивідуально-психологічними характеристиками особистості, дають можливість детально з'ясувати механізми різних видів пізнавальної діяльності, зокрема й нашого предмету. Теоретико-методологічну основу таких досліджень складають ідеї когнітивної психології (Дж. Келлі, Д. Ройс, К.О. Альбуханова-Славська, В.М. Аллахведов, Р. Гарднер, М.С. Єгорова, І.Г. Скотнікова, М.О. Холодна та ін.), диспозиційна теорія особистості (Г.Айзенк, Р.Кеттелл, Г.Олпорт, В.А. Ядов та ін.); концептуальні положення системного підходу, зокрема, його використання в дослідженні особистості, діяльності та спілкуванні (Б.Г. Ананьєв, О.Т. Асмолов, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.Н. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, Н.В. Чепелева та ін.).

Треба зазначити, що проблема визначення характеру зв'язку когнітивно-стильових характеристик з індивідуально-психологічними характеристиками, його впливу на життєдіяльність діяльність особистості,

є недостатньо розробленою, на що вказують багато психологів (М.С. Єгорова, О.О. Єршов, І.Н. Козлова, М.С. Роговін, М.О. Холодна; J. Robert, P.H. Winneta in.).

Цікавий аспект нашої проблеми пропонує Т. М. Краснопольська (Krasnopolska, 2015). Дослідниця вбачає зв'язок гендеру та політики через трактування паритетної демократії, що вона стала предметом досліджень у політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості, міграції тощо. Авторка вказує на актуальність розмежування понять гендерної та паритетної демократії. Т.М. Краснопольська акцентує на сформованості шкіл досліджень в цій сфері: А. англо-американської (Дж. Вікс, Дж. Волековіц, Е. Ньютон, Дж. Бенджамін, М. Віттінг, Д. Д'Еміліо, М. Кіммель, К. Кілмартін, Дж. Батлер, Р. Брайдотті; роботи Н. Шведової); Б. та європейської (Ю. Крістева, Л. Ірігарей, Е. Сіксу, Б. Гукс). Щодо України Т. Краснопольська визначає такі школи досліджень в галузі паритетної демократії та гендерної політики: одеську (Л. Кормич, С. Наумкіна, Л. Петришина, Л. Смоляр); київську (Н. Грицяк, Л. Кобилянська, Н. Ковалішина, Т. Мельник, Н. Оніщенко, С. Павличко); харківську (Т. Булавіна, В. Гайденко, О. Гомілко, С. Жерьобкін, Н. Чухим).

Стосовно аналізу цієї проблеми Т. Краснопольська звертається до гендерних досліджень як процесу вивчення жіночого питання («*Women's Studies*»); також – до «чоловічого питання» («*Men's studies*») (Zherebkina, 2001, pp. 17-44). Л. І. Кормич розглядає «паритетну гендерну демократію» як *«...модель системи стримувань і противаг, що забезпечує реалізацію рівних прав і можливостей для всіх учасників демократичного процесу, створюючи певний баланс інтересів...як ...паритет, що (Авт.) визначає взаємини у різних сферах життєдіяльності суспільства: національних відносинах,*

гендерній політиці, міжконфесійних відносинах тощо» (Kormyach, 2011, pp. 12-13).

І. Терлецька називає коло авторів з проблеми гендеру та його аспектів в Україні: Т. Мельник("Гендерна політика в Україні" (К.: Основа, 1999)», Н. Грицяк, О. Кулачек, С. Павличко, О. Катан, І. Міроненко, Л. Шумрикову, О. Кремльову, І. Жеребкіну, Ю. Ковалевську, Н. Шевченко. За її дослідженням, участі жінок в історії України присвячено роботи: В. Галаган, Н. Ковальської, О. Козулі, Л. Шумрикової, статті Н. Шевченко. Харківський гендерний центр та Одеський науковий центр жіночих досліджень у 1999 році опублікували колективну монографію "Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні".

РЕЗУЛЬТАТИ

Наша тема може бути повноцінно розкрита в річищі гендерної психології – напряму психологічного знання, що визначає характеристики гендерної ідентичності, впливаючі на соціальну поведінку людей у залежності від їх статевої чи гендерної приналежності. Акцент у психологічних дослідженнях цієї галузі знання зроблений на порівняльному вивченні особистісних характеристик людей чоловічої і жіночої статі. Вони обов'язково проявляються в усіх сферах життя людського. Особливе значення вони мають в політиці. В даній конструкції гендерна психологія та політична психологія з її сегментом – соціологією, виходять з характеристики кількісних та якісних показників у різноманітних проявах політичної дії як основного чинника, що виявляє систему М/Ж – у її психологічному спрямуванні. В цьому річищі задіяні всі активні психологічні свідомісні характеристики – воля, потреби, мотивація, переконання та ін. На найвищому рівні узагальнення це визначається як політична культура та її антиподи, наприклад, антикультура,

контркультура, маргінальна культура й т. ін.

У кожній політичній дії виявляються сутнісні емоційно-вольові показники та концепти:

1. Гендер – як соціальна стаття, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається. Маються на увазі гендерні особливості поведінки, які визначають співвідносини з іншими людьми, як близькими, так і тими, які виконують певні соціальні ролі та мають соціальний статус.
2. Маскулінність – комплекс характерологічних особливостей, традиційно приписуваних чоловікам, таких як сила, агресивність, жорстокість, низька емоційність, ініціативність тощо. В цьому напрямі політична діяльність є, перш за все, царинною чоловіків, чоловіків у молодому віці.
3. Фемінність – це категорія, що містить сукупність якостей, очікуваних від жінки, таких як: емоційність, вразливість, беззахисність, крихкість, що викликають у чоловіка бажання оберігати і захищати. Якраз феміністичний рух є царинною спротиву гендерним стереотипам. І яскравим проявом цього спротиву є рух ФЕМЕН.
4. Андрогінність – це явище, що у ньому людина проявляє одночасно (необов'язково в рівній мірі) і жіночі і чоловічі якості; психологічна андрогінність виявляється за високими показниками одночасно за шкалами маскулінності і фемінності; андрогінність у зовнішньому вигляді є поєднанням чоловічих і жіночих ознак іміджу, стилю одягу, спілкування, невербальної поведінки тощо.
5. Гендерний стереотип – це сформовані в культурі узагальнені уявлення (переконання) про те,

якими рисами володіють, про те, як реально поведуться або повинні поводитися чоловіки і жінки. У галузі політичної діяльності, особливо, політичного конфлікту, у вигляді війн, революцій, гендерний стереотип інтенсивно трансформується. Таких прикладів існує велика кількість. Масовий характер, в нашому випадку, вони набули під час Першої та Другої світових війн. Усе ХХ століття є століттям глобальних зрушень в свідомості, психології людства. На Заході це обернулося подальшим розвитком боротьби жінок, різного роду меншин, маргінальних спільнот, - за, перш за все, політичні права та свободи. Для Заходу це були антивоєнні марші, зібрання, активізація радикальних угруповань – як лівих, так і правих, що в них активну участь взяли жінки. Для Заходу це була діяльність різноманітних рухів – різного кольору й різної орієнтації та мотивування, які, подекуди стихійно, подекуди зманіпульовано, змінили суспільно-соціальну конфігурацію. Особливо ці моменти проявилися в молодіжних рухах, чий спектр політичних переконань був дуже широким – від крайніх радикалів до «анти» – в різних спрямуваннях.

З плином часу т. зв. сексуальна революція стала основним трендом руйнації гендерних стереотипів, у тому числі, в політичній діяльності. Мистецтво, особливо екранне, радикальна література, різні види, форми, жанри, дизайну – в побуті, рекламі, у ЗМІ, на ґрунті рекреації, і т.п. стали полем її розгортання. І, що дуже важливо, це поле набуло політичного забарвлення, особливо під час кризових політичних ситуацій, різних виявів граничного психологічного стану особистості. Політична виборна система на Заході перетворилася на видовищне

шоу із застосуванням найновіших гендерних технологій, спровокованих закулісними маніпулятивними пропагандистським структурами. Для держав НАТО ці політичні феміністичні, гендерні, молодіжні рухи стали полем напруженої боротьби за досягнення трансатлантичного панування за схемою «Рімленд» та «Хартленд». Мілітаризм досяг стану психологічного напруження в політичній діяльності, особливо, під час «холодної війни». Означені нами рухи стали авангардом політичного життя Заходу. Молодіжний стиль «мілітарі» був стилем «унісекс», що в ньому сплавлялися маскуліність та фемінність. Служба у силових структурах у країнах НАТО є однаково придатною для обох статей. З іншого боку, в цей час набули розповсюдження антивоєнні рухи, рух «зелених», різноманітні рухи секс-меншин; вуличні сутички з силовими структурами стали виявом психічної енергії та політичної дії пригноблених народних мас, які таким чином боролися проти західних еліт та «башт» імперіалізму. Рок-музика, авангард та андеграунд, революційна література, секс-індустрія, порнографічне мистецтво та література, вживання наркотичних засобів різного ґатунку, суцільна суспільна криза, стали в 1960-середини 1980-их рр. полем розгортання нашої теми.

Для СРСР, УРСР, це був час стагнації, час стабільності досягнень Радянської Влади. Дисиденти жорстко каралися, західне мистецтво та література були заборонені. Авангардне мистецтво та література мали обмежений характер. Молодіжні рухи 1980-их рр. були спровоковані як катакомбні та андеграундні. Молодь з хвилюючим подихом та гарячим оком готувалася до перемін. Світоглядний вибух стався внаслідок тотальної політичної, етнічної та інших криз у радянському суспільстві. Чорнобиль, Афганська війна, етнічні політично-культурні рухи стали цариною розпаду всієї системи. В

1990-і-2000-і роки в Україні сталися процеси, які корінним чином змінили наш предмет.

У нашому дослідженні є важливим аспект: як сексуальні стереотипи впливають на соціальне функціонування сучасної молоді. Якраз на полі соціальної діяльності цей феномен є сегментом гендерної політики, відносно якої конструюються адекватні суспільні відносини. Тактично важливе дослідження в цьому напрямі зробили: Потоцька Ірина Сергіївна, Рисинець Тетяна Петрівна, Лойко Людмила Святославівна, Герасимук Валерія Анатоліївна (Pototska et al., 2019). Ці авторки виходять з того, що у розвитку сексуальності та становленні сексуальних стереотипів велику роль відіграла сексуальна революція. Остання визначається як комплекс складних і взаємопов'язаних змін у західних суспільствах, що охопили сфери статевої поведінки та гендерних відносин, були зрефлексовані в суспільній думці, моралі, кодексах поведінки; обійняли сфери гуманітарних наук, медицини та акушерства; охопили сфери права, що регулюють сексуальні стосунки, аборти, шлюб, сімейні відносини та розлучення. На думку дослідниць, на території України сексуальна революція 1970-1980 рр., мала досить обмежений вплив, на відміну від сьогодення, коли більшість «рекламних ходів» мають еротичний або сексуальний підтекст. У зв'язку із розвитком інтернет мережі, доступ до порнографії у сучасної молоді є практично вільним. Статистика останніх років стверджує, що у зв'язку із раннім статевим дозріванням, вік вступу сучасної молоді у статеві стосунки щороку знижується, що в першу чергу, впливає на формування сексуальних установок. На нашу думку, це не може не впливати на всю суспільну діяльність та її політичну сферу. Йдеться не тільки про конкретні політичні дії, але й участь жінок та

чоловіків дітородного віку в суспільному політичному житті. На нашу думку, нереалізована сексуальність переноситься, в тому числі, й на активну політичну участь. Такий підхід вимагає підтвердження на тлі найновіших досліджень в галузі психології, соціопсихології та політичної психології. Свого часу лідер більшовиків – В.І. Ульянов-Ленін, вказував на певну роль стигматизованих маргінальних жінок – проститутток, які, на його думку, повинні «працювати» на благо революції. А що вже говорити про оргії політичних діячів СРСР, включаючи неоднозначну постать Л.П. Берії. Дослідниці звертаються до досвіду західних психологів з цього приводу: Айзенк Г., Баур К., Каган В., Келлі Г., Кон І., Крукс Р., Райх В., Фрейд З., Харріс Л. та ін. Вони також вказують на авторів в Україні: Ворнік Б.М., Діденко С.В., Говорун Т.В., Гупаловська В.А., Козлова О.С., Федик О.В. та ін. У своєму дослідженні група авторів здійснила спробу дослідити сексуальні установки молоді інших країн (Індії, Єгипту, країн південної Африки) та порівняти їх з установками українців. Дослідження проводилось на базі Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова. Обсяг вибірки становить 108 осіб (з 18 до 26 років). З загальної кількості вибірки: студентів чоловічої статі було 92 особи (з них 72 – іноземців та 72 – студентів українців); та 36 студенток жіночої статі. Дослідження сексуальної поведінки вдалося провести лише у студенток (представниць жіночої статі) української національності. Студентки-іноземки (у більшості це були студентки з Індії, Єгипту, країн південної Африки) здавали пусті бланки для відповідей, тобто не заповнювали їх, або по усім питанням давали відповідь «ніколи». Емпіричне дослідження проводилось з використанням опитувальника установок до сексу Г. Айзенка та авторського опитувальника сексуальної

поведінки студентів. До довідки: опитувальник установок до сексу Г. Айзенка (Eysenk Anventory of difitudes to Sex, EIAS) – це особистісний опитувальник опублікований Г. Айзенком у 1989 році. Авторська методика розроблена на основі концепції особистості Г. Айзенка. Поряд з дослідженням ставлення до сексу, авторський опитувальник орієнтований на дослідження задоволеності шлюбом, виявлення відхилень у сексуальній поведінці, діагностику фемінності - маскулінності. Під час проведення факторного аналізу результатів були виділені 11 узагальнених чинників (шкал): дозволеність (Permissiveness), реалізованість (Satisfaction), сексуальна невротичність (Neurotic sex), знеособлений секс (Ampersonal sex), порнографія (Pornography), сексуальна сором'язливість (Sexual shyness), цнотливість (Prudishness), відраза до сексу (Sexual disgust), сексуальна збудливість (Sexual excitement) та фізичний секс (Physical sex), агресивний секс (Agressive sex).

На нашу думку, доречно розширити поле подібних досліджень, особливо в царині політичної психології, яка сьогодні живиться багатим різноманіттям проявів, у тому числі, сексуальної психічної енергії. Проте, треба завжди пам'ятати про етичні межі подібних робіт. Більше того, йдеться про, як загальнолюдську культуру стосунків в системі Ч/Ж, так і політичну культуру, що є притаманною певним регіонам, етнічним локаціям і т.п. В умовах гібридної війни ці питання набувають особливої гостроти!

6. Гендерна роль – це приписуваний сценарій поведінки залежно від статі, очікувана соціальна норма, нав'язувана у процесі соціалізації, відхилення від якої карається соціальними санкціями. На сьогоднішній день, на наш погляд, психологічні дослідження в цій галузі мають актуальний характер. Характер цих санкцій, їхня легітимізація, на нашу

думку, є предметом дискусії. На нашу думку, критерії такої легітимізації, є не досить визначеними, як невизначеними є кількісні та якісні показники цих санкцій. Ба більше, у певних соціальних структурах та спільнотах ці моменти викликають спротив. Свідченням зіткнення соціальних санкцій – в цьому річищі – з процесом їхньої легітимізації в суспільстві, є прояви протестів, спровокованих цими спільнотами. Це – поле діяльності людей, в системі М/Ж, які ідентифікують себе з різного роду феміністичними та гендерними рухами. Це – діяльність різного роду організацій, закладів, проведення масових акцій, шоу-програми та ін.

Для широкого загалу треба розуміти, що сексуальна орієнтація та сексуальна поведінка – не є тотожним. Сексуальна орієнтація – це сексуальний потяг до людини певної статі, а сексуальна поведінка – це те, як людина виражає свою сексуальність. Сучасний масив наукових даних підтверджує висновок про те, що вирішальний вплив на сексуальну орієнтацію людини чинять гени та умови, в яких розвивається ембріон під час вагітності. Дослідження 490 000 жінок та чоловіків зі США, Великої Британії та Швеції, тощо, виявило генетичні варіації, які частіше трапляються у людей, що під час опитування позначають свою сексуальну орієнтацію як гомосексуальну. Дослідження на однойцевих близнюках демонструють, що ідентичні близнюки частіше мають одну й ту саму сексуальну орієнтацію, що підтверджує генетичну теорію гомосексуальності. Також, наукове обґрунтування знайшла пренатальна гормональна теорія. Її суть полягає в тому, що гормони, що впливають на плід під час вагітності, багато в чому формують його орієнтацію та гендерні вподобання вже у дитинстві. Доведено, що діти, чиї матері приймали андрогенний прогестерон під час вагітності, також демонстрували більш

чоловічу поведінку. На секс-уподобання майбутньої дитини може впливати також сильний стрес матері, наприклад смерть близької людини чи життя у зоні військового конфлікту. Як це актуально для України!

Психолог Олександр Білоус стверджує, що єдину причину гомосексуальності поки не визначили; ба більше, встановлено, що люди з цим народжуються. У свою чергу генетик дослідницького центру MIT Broad Institute Андреа Ганна стверджує, що не існує конкретного гена гомосексуальності, скоріше, не гетеросексуальність виникає завдяки низці дрібних генетичних факторів. Не гетеросексуальність – це більш широкий термін, який позначає як людей гомосексуальної, так і бісексуальної орієнтації. Також, його вважають більш гендерно-нейтральним, ніж терміни "гей" або "лесбійка". На думку Олександра Білоуса, насправді важко сказати, скільки геїв в популяції. На його переконання, науковці орієнтуються переважно на соціальні опитування, що в них результат залежить від того, яким чином сформульовані питання.

Вперше ці явища вивчала доктор Евелін Хукер, у 1950-х рр. Вона тестувала 30 гомосексуальних та 30 гетеросексуальних чоловіків. Для точності, обидві групи мали однакові рівні інтелекту; люди мали однаковий вік та освіту. Робота Хукер показала, що немає кардинальної психічної різниці між цими чоловіками. У 1973 році Американська психіатрична асоціація виключила гомосексуальність з переліку психічних захворювань. ВООЗ – у 1992 році. Гомосексуальність не має основних симптомів психічного захворювання – соціальної дезадаптації та неможливості реалізувати власний потенціал. На думку О. Білоуса, гомосексуальність – це особливість. Та треба знати, що лікування струмом гомосексуальності (науково це

називають репаративною або конверсійною терапією), досі використовується в Україні. Дослідження 2018 року показало, що суїцидальні спроби серед підлітків, які пережили репаративну терапію, підвищились у 5 разів. 01.06.2019 р. Колорадо став останнім штатом у США, який заборонив конверсійну терапію для підлітків. 11.06.2019 р. міністр охорони здоров'я Німеччини заявив, що планується заборонити таку терапію. В цьому сенсі, питання про дітей потребує окремої дискусії. З біологічних причин гей-пара не може зачати дитину. Втім, за даними The Williams Institute, 37% ЛГБТ-людей мають дітей; причому, 60% цих дітей – біологічні; 40% – усиновлені. Невролог та психотерапевт Сергій Фернандес де Рівес вважає, що життя, сексуальна орієнтація та вподобання людини – це поєднання біологічного, психологічного та соціальних факторів. В цілому, зрозуміти, який з них є вирішальним, є складним завданням; це вирішується суто на індивідуальному рівні. На сьогоднішній день, точних наукових підтверджень, що соціум кардинально впливає на сексуальну орієнтацію, немає.

Треба також розуміти, що статево-рольовий підхід, в межах якого жіночі та чоловічі ролі визнаються рівнозначними, хоч і різними за змістом. Основною методологічною підставою в цьому сенсі, є не очевидне визнання біологічного визначення ролей – в системі Ч/Ж, а спирання на психоаналітичне уявлення про вродженість чоловічої або жіночої сутності в людині. У межах аналізу детермінант статевих відмінностей, розглядаються як біологічні, так і соціокультурні чинники, причому(так вважає переважна більшість фахівців), усі соціокультурні впливи задані умовами гендерної соціалізації. В цілому, треба відмітити, що основної маси досліджень – у нашому напрямі - є характерний єдиний методологічний

прийом: виділення 2-х груп досліджуваних різної статі та діагностика конкретних психологічних – якісних та кількісних – характеристик, з метою порівняння їх між собою. Для розуміння цих моментів використовуються традиційні психологічні методи та методики. І, що важливо, переважна кількість вітчизняних гендерно-орієнтованих досліджень можуть бути віднесені до цієї групи.

Фахівці, в цілому, погоджуються, що перспективними дослідженнями в рамках гендерної психології є: 1. Спрямованість не на пошук відмінностей в психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків і жінок, а на пошук їх психологічної подібності - на відміну від радянської парадигми диференціальної психології; 2. вивчення продуктивних стратегій і тактик поведінки чоловіків і жінок у подоланні традиційних гендерних стереотипів; 3. аналіз особистісних передумов успішної самореалізації жінок в професійній сфері, а чоловіків – у сімейній. На думку фахівців, реалізація таких досліджень можлива за умови переорієнтації на найновіші методологічні підстави розвитку психологічної галузі науки, коли домінуючою для гендерної психології буде не виключно методологія статево-рольового підходу. Неврахування інновацій в цій галузі відносно розвитку, в цілому, гендерної психології, буде означати лише процес накопичення суми фактів без можливості їх узагальнення і структурування в інноваційні концептуальні моделі і схеми. На наше переконання, одним із аспектів цього підходу є розробка політичної психології – як сегменту соціальної психології - в її статево-віковому аспекті.

На думку Т. Краснопольської, різне Ч/Ж сприйняття – суспільної ситуації з - призводить до неоднакової політичної

поведінки. Дослідниця аргументує ці моменти на прикладі участі в політичних владних стосунках – чоловіків та жінок. Вона наводить результати опитування молоді – в Україні, - які свідчать, що молодь оцінює 3 основні групи політичних лідерів – за співвідношенням гендерних якостей: А. політики (чоловіки і жінки) з маскуліним типом поведінки; Б. політики (чоловіки і жінки) з маскулінно-фемінним типом поведінки; В. політики з невизначеним гендерним статусом. І, як висновок: демократизація та гуманізація суспільства передбачають переборення пануючих традиційних поглядів на роль жінки в суспільстві, емансипацію всього суспільства, звільнення культури, суспільного життя від сексистської ідеології та впровадження концепції гендеру в усі сфери життя.

Україна, яка активно прагне приєднатися до спільноти розвинених демократичних держав, формує свою гендерну політику як один із напрямів гуманітарної сфери. Відповідно до рішення спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН, прийнято рекомендації "Жінки у 2000 році: рівність між чоловіками та жінками, розвиток та мир у XXI столітті" (червень 2000 р.). Країни-учасниці, в тому числі Україна, зобов'язались розробити і впровадити Національні програми дій щодо гендерної політики, вжити заходи щодо підвищення статусу жінок у суспільстві. У 2005 р. прийнято Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Закон визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: 1. утвердження гендерної рівності; 2. недопущення дискримінації за ознакою статі; 3. застосування позитивних дій; 4. забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно-важливих рішень; 5. забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам

щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; 6. підтримка сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; 7. виховання і пропаганда серед населення України культури гендерної рівності; 8. захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі. Українське суспільство сьогодні лише починає усвідомлювати гендерний підхід до всіх сфер життя, в тому числі політичної. Поки що ані партії, ані органи влади, ані суспільств, не позбавились гендерних стереотипів, що відводять жінці другорядне місце у соціумі, в політиці, сприймають жінку скоріше як об'єкт, а не суб'єкт політичної, економічної сфери діяльності. Самі українські жінки не дуже активні й солідарні. Поки що жіноча солідарність не стала рисою притаманною нашим жінкам. На жаль, не є дієвим і жіночий рух.

Цікавим й змістовним, також, є підхід від Яцина О.Ф. (Iatsyna, 2015) На її думку, сьогодні актуалізується проблематика статевої ідентичності, коли гендерні ідентичності не є прив'язаними до статевої ідентичності, вони можуть трансформуватися, зміщуватися, що є наслідком змін традиційних соціальних ролей чоловіка й жінки, новітнім науково-технічним досягненням у галузі генетики й медицини. На її думку, сучасні реалії демонструють різні типи гендерної ідентичності. Сьогодні, зокрема, трансгендерність характеризується рухливістю і плинністю щодо раніше усталених незмінних гендерних ролей і статевої належності. Яцина О.Ф. вважає, що дискурсивний аналіз практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, передбачає аналіз не дискурсивних практик сексуальності, інтимності, фемінності, маскулінності, андрогінності, асексуальності, материнства, батьківства, ін. Сучасні набір та конфігурація практик – в системі Ч/Ж, та пов'язаний з ними

досвід, породжують різні проблематизації, конструюючи найновішу сукупність дискурсивних і не дискурсивних практик. Таким чином можливо пояснити те, чому поряд із традиційними шлюбно-сімейними та батьківськими стосунками, зокрема, утворюються інші практики партнерства та батьківства. Як наслідок, вважає дослідниця, формується інше пояснення наявних практик, що генерально змінює усталені світоглядні універсалиї. Зміни в проблематизації стосунків між чоловіками/жінками формують різні практики шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, що у них індивід інтеріоризує певні способи розуміння себе, оточення, світу, практикуючи себе у світі, відповідно до того, як він його сприймає й розуміє, проблематизуючи його (Fuko, 1996, p. 282).

ВИСНОВКИ

Досліджувана нами тема є актуальною та важливою в умовах трансформації стосунків в системі Ч/Ж – на рівні глобального суспільства, входження України до простору світових та європейських цінностей та стандартів. Розглянутий нами аспект дозволяє розгорнути поле досліджень таких стосунків у напрямі соціальної психології та її важливого сегменту. Сучасне політичне життя рухається енергією молоді, в усіх її кількісних й якісних характеристиках, й особливо, статовікових. На нашу думку, такий аспект вимагає ретельних досліджень в їхньому гендерному спрямуванні. Такий підхід значно розширює поле досліджень за рахунок врахування багатьох соціальних чинників, що визначають як всю суспільну діяльність, так й її політичний сегмент. Це – питання сексуальної революції та її наслідків; це проблема гендерної, сексуальної ідентичності, їхніх соціальних маркерів; це проблема сімейно-шлюбних відносин; це питання загальної соціальної культури

суспільства та його політичної культури. Від політики – зовнішньої та внутрішньої – держави, її інституцій, й особливо науки, психологічної науки,

сьогодні залежить адекватне просування на шляху гуманітарного прогресу.

References

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Chikalova, I. (2004). Zhenshchiny v politicheskoy teorii [Women in political theory]. *Gross Vita*, 4. <http://ecsocman.hse.ru/text/16894980/>

Connell, R. W. (2000). *The men and the boys*. Berkeley: University of California Press, pp. 10-12.

Fuko, M. (1996). *Volya k istine: Po tu storonu znaniya, vlasti i seksualnosti. Raboty raznykh let* [The will to truth: Beyond knowledge, power and sexuality. Works of different years]. Moscow: Kastal.

Iatsyna, O. F. (2015). Problematyzatsiia praktyk shliubno-simeinoho partnerstva i batkivstva [Problematization of marital and family partnership and parenting practices]. *Psykhologichni perspektyvy*, 25, 323-333. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2015_25_31

Kormych, L. I. (2011). Pryntsypovi zasady parytetnoi demokratii [Fundamental principles of parity democracy]. *Actual Problems of Politics*, 42, 12-20.

Krasnopolska, T. M. (2015). Spivvidnoshennia poniat "parytetna demokratiia" ta "henderna demokratiia" [Correlation between the concepts of "parity democracy" and "gender democracy"]. *Gileya*, 98, 368-371. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_98_100

Krook, M. L. (2009). *Quotas for women in politics: Gender and candidate selection reform world wide*. Oxford: Oxford University Press.

Mayer, J. D., Roberts, R. D., & Barsade, S. G. (2008). Human abilities: Emotional intelligence. *Annual Review of Psychology*, 59(1), 507-536.

Doi: 10.1146/annurev.psych.59.103006.093646

Melnyk, T., & Kobylanska, L. (2005). *50/50: Suchasne henderne myslennia* [50/50: Contemporary gender thinking]. Kyiv: K. I. C.

Millet, K. (2008). Politika pola. *Neprikosnovennyi zapas*, 4(60).

Pateman, C. (1988). *The sexual contract*. Stanford: Stanford University Press.

Pototska, I. S., Rysynets, T. P., Loiko, L. S., & Herasymuk, V. A. (2019). Vplyv seksualnykh stereotypiv na sotsialne funktsionuvannia suchasnoi molodi [The influence of sexual stereotypes on the social functioning of modern youth]. *Psychological Journal*, 5(9).

Pushkarova, N. (2003). Vid "Zhinochykh studii" do "Gendernykh doslidzhen", vid istorychnoi feminolohii do hendernoï istorii [From "Women's Studies" to "Gender Studies", from Historical Feminology to Gender History]. *Gendernyi pidkhid: istoriia, kultura, suspilstvo*. In L. Hentosh and O. Kis (Eds.). Lviv: VNTL-Klasyka, pp. 15-45.

Salovey, P., & Grewal, D. (2005). The science of emotional intelligence. *Current Directions in Psychological Science*, 14(6), 281-285. Doi: 10.1111/j.0963-7214.2005.00381.x.

Vayngarten, Dz., Barreka, R., & Tompson, R. (2004). *Ya s Glupym: Odin muzhchina, odna zhenshchina: 10000 let neponimaniya mezhdru polami proyasnulis* [I'm with the Fool: One man, one woman: 10,000 years of confusion between the sexes cleared up]. New York: Simon and Schuster.

Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and nation*. London: Sage Publications, pp. 23.

Zherebkina, I. A. (2001). *Vvedeniye v gendernyye issledovaniya* [Introduction to gender studies]. Kharkov: KhTsGI.